

“ASTRA” ÎN BANAT PÂNĂ LA MAREA UNIRE

DUMITRU TOMONI*

Evoluția situației internaționale, după izbucnirea războiului Crimeii, întărirea regimurilor conservatoare reacționare în Europa, arătau clar că o nouă revoluție europeană nu mai era posibilă.

Noile raporturi internaționale impuneau românilor diversificarea mijloacelor de luptă pentru realizarea mărețelor idealuri înscrise în programele revoluției române de la 1848, între care cel al unității naționale, va deveni cel mai important.

Conducătorii românilor din Ardeal înțeleg foarte repede “că legea, limba și moșia nu se mai pot apăr numai cu arma în mână” și, ținând cont de noile realități, se hotărăsc să apeleze la “arma cea npuă, a culturii”¹ pentru că “poporul care nu este capabil de cultură acela nu e nici demn de viață”². Deviza românilor din teritoriile aflate sub dominație habsburgică va deveni pentru mai bine de șapre decenii “cultură națională cu puteri unite”³.

Se înțelege astfel că cea mai importantă aspirație pentru popor care vrea să se elibereze de sub “jugul robiei sufleteșri și trupești” o constituie crearea unei culturi active care să-i reflecte individualitatea, capacitatea materială și spirituală, puterea de mobilizare și progres⁴. Unul din mijloacele de realizare a acestui deziderat era înființat de asociații și societăți cu caracter literar, științific și cultural, care să editeze publicații, să organizeze așezăminte culturale, expoziții și manifestări culturale. În provinciile românești aflate sub dominație străină, aceste instituții au reprezentat focare de afirmare și cultivare a demnității naționale, de sprijinire și încurajare a învățământului și culturii în limba română, polarizând energiile întregii națiuni, contribuind astfel la înfăptuirea dezideratului național.

Dintre numeroasele societăți culturale create la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea în provinciile românești aflate sub dominație străină, cea mai importantă a fost Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA), ea reprezentând “principalul for cultural” al românilor din Ardeal cu implicații deosebite și în sfera vieții social-economice și politice⁵.

Înființată într-o vreme când așa cum spunea Andrei Bârseanu la jubileul de 50 de ani al Asociațiunii – “orice manifestare politică fiind împiedicată, energia națională își caută să-și aple alt câmp de acțiune, un câmp mai neted și

* Profesor la Liceul nr. 1, Făget, județul Timiș.

mai mănos, câmpul nesfârșit și veșnic roditor al culturii”⁶, Asociațiunea întruchipa idealurile generației de la 1848, care a înțeles că lupta va continua în primul rând pe câmpul roditor al culturii, unitatea culturală fiind decisivă pentru realizarea unității naționale.

Adunarea de constituire a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, a avut loc la Sibiu în zilele de 23-26 octombrie/4-7 noiembrie 1861. Adunarea desfășurată în cadrul a patru ședințe va fi încheiată de Andrei Șaguna, președintele Adunării și primul președinte al Asociațiunii, sub semnul solidarității și înțelegerii: “ne-am adunat în caritate, ne despărțim în caritate. Dea Dumnezeu ca până la capătul veacului să fie tot așa. Să ne mai întâlnim la masa mamei noastre comune; să ne îndulcim de limbă, naționalitate și de toate câte sunt ale românilor”⁷.

Până în 1896 Asociațiunea, atât prin nume cât și prin structura organizatorică, își desfășura activitatea doar în Ardealul istoric, regiuni întinse locuite de români aflați sub dominația maghiară, rămânând astfel în afara asociației. Cu toate acestea înființarea Asociațiunii, a trezit bucurie și speranță în inimile românilor din Banat, care prin înscrierea ca membri cu drepturi depline, participarea la expozițiile organizate de Asociațiune, donarea de cărți și documente, răspândirea de publicații, vor sprijini astfel efectiv activitatea Asociațiunii și îi vor duce mesajul și în Banat. În rândul celor 212 membri, cât număra Asociațiunea în primul an de existență, se remarcă și numele unor bănățeni binecunoscuți prin activitatea desfășurată, Andrei Mocioni (membru fondator), Iova Popovici, Aloisiu Vlad, George Popovici, Atanasie M. Marinescu, Pavel Vasici, Emanuel Gojdu, Damaschin Bojincă, Athanasie Șandor etc.⁸ Până la extinderea organizatorică a Asociațiunii și pe teritoriile Banatului, numărul bănățenilor înscriși ca membrii fondatori – familia Mocioni (Anton, George; Victor, Alexandru, Eugen și Zeno), episcopul Nicolae Popea din Caransebeș, Petru Rațiu, canonic școlar în Lugoj, Aurel Maniu, notar în Oravița –, sau ordinari, va crește an de an, mulți dintre ei remarcându-se prin solicitudinea manifestată față de numeroasele inițiative ale Comitetului Central al Asociațiunii.

Bănățenii vor participa cu exponate reprezentative pentru bunăstarea și frumusețea zonei, dar și pentru unitatea economică și culturală a tuturor românilor, la cunoscutele expoziții organizate de Asociațiune în 1862 și 1881.

Importante donații au făcut bănățenii și pentru fondul inițiat de Asociațiune în vederea înființării unei Academii de drept, pentru menținerea școlii superioare de fete de la Sibiu, pentru fondul cultural sau pentru cel general. În același timp, ei au sprijinit diferite inițiative culturale, atât prin contribuții în bani, cât și prin donații de cărți, documente, publicații, obiecte cu valoare istorică⁹. La rândul ei și Asociațiunea a venit în sprijinul românilor din Banat prin acordarea de burse pentru elevii și studenții săraci.

După 1887, când prin activitatea grupului tinerilor intrați în Comitetul Central al Partidului Național Român, Ioan Slavici, Eugen Brote, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, secondați de Ion Rațiu și Gheorghe Pop de Băsești, mult mai hotărâți, mai curajoși, mai intransigenți, polemiciști viguroși și publiciști

talentați, mișcarea națională devine mult mai dinamică, se intensifică și legăturile Asociațiunii cu Banatul¹⁰.

În anul 1892, la adunarea generală a Asociațiunii de la Sibiu, a fost invitat să concerteze și corul plugarilor din Chizătău, cel mai prestigios cor țărănesc din patria "reuniunilor corale centenare"¹¹.

Mișcarea memorandistă – cel mai important moment al luptei naționale după revoluția de la 1848 – a determinat autoritățile maghiare să intervină prin măsuri dure, desființând Partidul Național Român, interzicând activitatea mai multor despărțăminte ale Asociațiunii și obligând-o să-și modifice statutele pentru a elimina termenii "român" și "transilvan". În ciuda acestor măsuri, românii din Transilvania și Banat devin tot mai conștienți de necesitatea străngerii legăturilor culturale și politice, iar Asociațiunea se hotărăște să-și modifice statutele și să-și extindă activitatea organizatorică și asupra Banatului.

Evoluția relațiilor internaționale și în special a situației din Balcani, caracterizate prin ofensiva politică a Rusiei în această zonă, face ca după 1895 Imperiul austro-ungar să-și modifice atitudinea atât față de România, cât și față de lupta de eliberare națională din Transilvania și Banat¹².

Adaptându-se noilor realități politice, frunțașii mișcării naționale din Banat și Transilvania vor face în anii 1894-1895 primii pași spre noua linie politică caracterizată prin strângerea legăturilor dintre ei, intensificarea activităților culturale pentru cultivarea limbii române și a tradiției comune și participarea activă la viața politică parlamentară.

În aceste condiții, Asociațiunea care avea un rol foarte important în realizarea acestor obiective imediate – ce trebuia să aibe drept corolar înfăptuirea marelui deziderat național – se hotărăște să-și extindă activitatea dincolo de granițele Ardealului istoric. Prindea viață o încercare mai veche a Asociațiunii de a-și extinde activitatea și "asupra românilor din părțile bănățene"¹³. Încă din 1874, la adunarea generală de la Deva, s-a hotărât ca următoarea adunare generală să se țină la Lugoj și prin aceasta să facă primii pași pe teritoriul Banatului. Conducătorii Asociațiunii ajung la concluzia că această hotărâre este pripită și dacă ar fi fost dusă la îndeplinire, ar fi putut eventual să periclitizeze activitatea Asociațiunii, care pe atunci era numai transilvană¹⁴. De aceea într-o adunare extraordinară, ținută în vara anului 1875, la Alba Iulia, au decis să abandoneze ideea extinderii în Banat. Au trebuit să treacă mai bine de două decenii pentru ca Asociațiunea să-și poată realiza acest deziderat.

La această amânare a contribuit și faptul că în Banat, activități similare desfășurau reuniunile de cântări și muzică, sau corurile de plugari ce se ocupau de înființarea de biblioteci, ținerea de conferințe și răspândirea literaturii române¹⁵. Societățile de lectură sau reuniunile de lectură română din Banat au devenit instituții culturale mai apropiate de gustul, înțelegerea și posibilitățile reale ale poporului, decât Asociațiunea sau Societatea pentru fond de teatru ce aveau în primii ani de activitate un caracter mai academic¹⁶.

În aceste condiții "era greu să te atingi de instituțiuni consacrate prin istorie și tradițiune"¹⁷, era părerea lui Valeriu Braniște, un bun cunoscător al spiritualității bănățene.

Și, totuși, derularea evenimentelor a făcut posibilă extinderea activității Asociațiunii, pentru că în anul 1895, guvernul maghiar a cerut modificarea statutelor și eliminarea din titlul Asociațiunii a cuvântului "transilvan", considerându-l ca o expresie a protestului față de unirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria.

Noul titlu nu mai limita geografic extinderea organizatorică a Asociațiunii, iar conducerea ei hotărăște să profite de acest prilej, stabilind ca următoarea adunare generală să aibă loc la Lugoj. La această hotărâre a contribuit și mai vechea dorință a bănățenilor de a se alătura mișcării naționale duse de ardeleni. La 30 iulie 1895, ziarul timișorean "Dreptatea", publica articolul medicului Mihai Pop din Găvoajdia, sugestiv intitulat "O asociațiune bănățeană"¹⁸. După ce arată piedicile puse de regimul maghiar românilor bănățeni în încercarea lor de a-și crea instituții culturale proprii, medicul bănățean propunea "înființarea unei secțiuni sau Asociațiuni bănățene pentru cultura și literatura poporului român", după modelul Asociațiunii, sau "generalizarea acesteia și asupra Banatului"¹⁹.

Apelul medicului Mihai Pop are ecou, astfel că și învățătorul bănățean Iuliu Vuia – ajuns mai târziu revizor școlar și autor de manuale – se asociază aceleiași idei pentru că spunea el, "vocea timpului strigă mereu înainte și vai de acel popor care nu ține cont de această voce"²⁰.

Susținând ideea unificării mișcării în plan cultural, Iuliu Vuia cerea frunțașilor bănățeni convocarea unei conferințe pentru a pregăti fondarea asociației pentru "a ne putea prezenta și înaintea lumii ca un popor cu aspirațiuni culturale"²¹.

Deși conferința cerută de învățătorul bănățean nu s-a convocat, adunarea generală a Asociațiunii ținută la Blaj în zilele de 27-28 august (15-16 septembrie) 1895, a evidențiat dorința bănățenilor de a se extinde Asociațiunea și în ținutul lor, făcând precizarea că se dorește sincer ca toți românii, să intre în Asociațiune, care se va numi simbolic "ASTRA" și a hotărât ca următoarea adunare generală să aibă loc la Lugoj, considerat atunci pe bună dreptate, capitala spirituală a Banatului²².

Realizând semnificația acestui eveniment, pentru buna desfășurare a adunării, lugojenii au făcut pregătiri intense, începând cu câteva săptămâni înainte de data fixată pentru ținerea adunării. În acest scop s-a constituit un comitet de organizare compus din 45 de persoane, printre care personalități marcante ale vieții politice și culturale lugojene: familia Brediceanu (Coriolan, Tiberiu și Caius), George Dobrin, Ion Vidu, Liviu Tempea, George Popovici, Iovu Popovici, Timotei Popovici²³.

Însemnătatea acestei prime adunări a Asociațiunii pe teritoriul Banatului, este subliniată chiar din discursul de deschidere a adunării, rostit de profesorul blăjean Ion Micu Moldovan, președintele Asociațiunii, care arată că "e primul pas ce se întreprinde spre a lărgi cursul de activitate al societății, ... scoborând coasta munților și înaintând spre marginile extreme ale țărâmului ocupat de neamul nostru", pentru că "legătura sângelui și a limbii s-au dovedit de neînvinși"²⁴. Îi răspunde Alexandru Mocioni, care era atunci cea mai influentă

personalitate politică a Banatului, printr-un discurs apreciat de Valeriu Braniște ca fiind "din cele mai magistrale ce s-au rostit pe aceste meleaguri"²⁵. "Simțit-am cu toții că adunarea are să fie un eveniment de mare importanță pentru năzuințele și interesele noastre culturale. Prin aceasta se dărmă un zid de despărțire între frații de același neam și de aceeași cultură. Asociațiunea noastră în această adunare se dezbracă de caracterul ei provincial, se proclamă principiul solidarității naționale pe terenul cultural"²⁶. Filozoful și omul politic bănățean subliniază importanța deosebită a solidarității naționale în plan cultural, atrăgând însă atenția asupra dificultății luptei pentru cultura națională, pentru că ea nu va fi o luptă "cu foc și fier, nici o luptă pentru interesele meschine și efemere" ci va trebui să fie o luptă dusă "cu armele cele mai nobile ale minții și inimii, pentru idealuri mărețe și nepieritoare"²⁷.

După încheierea primei ședințe, invitații au participat la un impresionant concert dat de corurile țărănești din Banat în cinstea distinșilor oaspeți și în fața miilor de spectatori adunați în curtea bisericii greco-ortodoxe și în grădina hotelului "Concordia"²⁸. Majoritatea pieselor prezentate aparțineau cunoscuților compozitori români Ion Vidu, Ciprian Porumbescu și Gavriil Muzicescu. Programul coral s-a încheiat cu un moment de profundă încărcătură emoțională când cele 20 de coruri țărănești însumând 740 de membri, sub bagheta dirijorală a lui Ion Vidu, au interpretat "Deșteaptă-te române!".

Referindu-se la aceste momente, "Gazeta Transilvaniei" din 18/30 august 1896, consemna: "A fost o priveriște măreață, neobicinuită și totodată mișcătoare a vedea această mare mulțime de cântăreți și cântărețe în costumele lor naționale românești și a fost o plăcere rară de a le auzi intonând în toate părțile încântătoarele noastre melodii naționale".

În ședința a doua ținută în 16 august 1896, s-au făcut înscrieri de noi membri fondatori²⁹, pe viață³⁰, și ordinari din toate colțurile Banatului. Printre acei membri ordinari înscriși în Asociațiune cu această ocazie, figurau nume reprezentative pentru viața politică și culturală a Banatului: Coriolan, Tiberiu și Caius Brediceanu, Ion Vidu, George Popovici, Patriciu Dragalina, Dionisie Păscuțiu etc.

Manifestările culturale prilejuite de adunarea generală a Asociațiunii de la Lugoj, s-au încheiat seara cu concertul și reprezentația teatrală a reuniunii române de cântări și muzică din localitate cuprinzând un program cu piese reprezentative din creația compozitorilor Ion Vidu, Giuseppe Verdi, Fryderyk Chopin și Gavriil Muzicescu.

Adunarea generală de la Lugoj, desfășurată sub semnul celor mai sincere sentimente de înfrățire culturală, prin hotărârile luate, a rămas una din cele mai importante adunări generale ținută de Asociațiune în cele aproape nouă decenii de existență, bucurându-se de o apreciere deosebită, atât din partea contemporanilor evenimentului, cât și din partea istoricilor interesați de activitatea prestigioasei Asociațiuni.

Manifestările de la Lugoj au fost urmărite cu interes de către autoritățile și de către cercurile politice maghiare, printre cei prezenți numărându-se și corespondenți ai unor binecunoscute publicații maghiare. În numărul său din 18/30 august 1896 relatând că la Lugoj, românii "au prins focul bengalic de

bucurie și în toată țara circulă proclamațiunile prin care se anunță că s-a săvârșit marea împăcăciune” și că astfel “ei nu vor mai întemeia ziare deosebite, reuniuni deosebite, ei vor fuziona cu toții”, ziarul “Magyarország” cerea ministerului de interne ca să supravegheze orice încercare de activitate politică desfășurată de Asociațiune, iar ministerului de culte și instrucțiuni să se îngrijească mai bine de propaganda culturală maghiară³¹.

Îngrijorarea față de perspectiva trecerii românilor de la activitatea culturală la cea politică este exprimată și de publicația “Magyar Hirlop”. După ce arată că “în Lugoj și-au întins mâna valahii de dincoace și dincolo de muntele Craiului”, publicația maghiară își exprima aceeași îngrijorare, neștiind “în ce direcțiune vor pleca acum românii”³².

Putem concluziona că prin atenția de care s-a bucurat în epocă prin entuziasmul participanților, prin însuflețitoarea atmosferă creată de adunarea de la Lugoj, a fost nu numai un eveniment deosebit în activitatea Asociațiunii, dar și un moment important în cristalizarea formelor de luptă pentru unitate națională.

După această adunare urmează o perioadă de tatonare, fără însă a se întreprinde nimic concret în plan organizatoric. De aceea, în cadrul adunării generale a Asociațiunii de la Mediaș din 15/27–16/28 august 1897, s-a hotărât arondarea principalelor localități din comitatele Caraș-Severin, Timiș și Torontal în vederea constituirii cât mai rapide de noi despărțăminte. I s-a încredințat această misiune celui mai cunoscut om politic lugojean, Coriolan Brediceanu, cu rugămintea de a constitui “imediat despărțământul Lugoj cu centrul în Lugoj”, care să cuprindă cercurile pretoriale: Lugoj, Mureș, Făget, Beghei și Timiș³³.

Acceptând cu mare bucurie sarcina încredințată de comitetul central al Asociațiunii, Coriolan Brediceanu, după ce informează conducerea centrală despre convocarea adunării de constituire a despărțământului Lugoj pe 30 iunie/11 iulie 1898, recomandă totodată înființarea de despărțăminte și în Caransebeș, Oravița, Timișoara, Panciova și Sânnicolau Mare³⁴.

În perioada 1898-1900 s-au constituit în cele trei comitate ale Banatului nouă despărțăminte, iar în anii următori încă patru. În comitatul Caraș-Severin despărțămintele: Bocșa³⁵, Caransebeș³⁶, Lugoj, Oravița³⁷, în comitatul Timiș despărțămintele: Timișoara³⁸, Vîrșeț³⁹, Lipova⁴⁰, Buziaș, Ciacova și Biserica-Albă, în comitatul Torontal: despărțămintele: Panciova⁴¹, Sânnicolau Mare, Tormac, Becicherecu-Mic⁴².

Prima grijă a noilor despărțăminte a fost aceea de a-și crea agenturi în localitățile mai importante și de a înscrie noi membri în Asociațiune. Numărul agenturilor înființate în despărțămintele bănățene a fost relativ mic comparativ cu situația din Ardeal, excepție făcând doar despărțământul Vîrșeț, care în 1914 avea funcționale 25 de agenturi. Numărul membrilor, în special al celor ajutători, a crescut an de an, remarcându-se în acest sens despărțămintele Oravița, Vîrșeț și mai ales Timișoara, care în anul 1904 avea cel mai mare număr de membri dintre toate despărțămintele Asociațiunii. Cea mai mare parte a membrilor erau țărani și un număr destul de mic de preoți, învățători, profesori, meseriași și funcționari.

Paralel cu preocuparea pentru înființarea de agenturi, conducerea despărțămintelor a căutat să înființeze în fiecare agentură câte o bibliotecă populară care să cuprindă lucrări de istoriografie, geografie, igienă, economie, volume de poezii, nuvele și povestiri ale scriitorilor români reprezentativi.

Majoritatea cărților existente în bibliotecile populare proveneau din donațiile Comitetului Central de la Sibiu, dar unele despărțăminte și-au constituit un fond cultural propriu, cu ajutorul căruia și-au achiziționat cărți. Au existat numeroase donații personale făcute de către unii membri ai despărțămintelor: Emanuil Ungurianu⁴³, medicul Petru Borlovan din Bocșa Montană⁴⁴, învățătorul Nicolae Popovici din Barbos⁴⁵. S-au remarcat prin această inițiativă despărțămintele Timișoara, Vîrșeț, Lugoj și Caransebeș. În același timp conducerea despărțămintelor a întreținut o strânsă legătură cu bibliotecile școlare existente, trimițându-le o parte din publicațiile Asociațiunii.

Principala preocupare a despărțămintelor bănățene a fost aceea de a pătrunde în lumea satelor, pentru a întreține flacăra culturii în fiecare sat românesc. Acest obiectiv este clar formulat și în raportul prezentat de conducerea Asociațiunii la Adunarea generală din 1905: "Să dăm carte în mâna țăranului nostru talentat și doritor de carte, ca să-și cunoască drepturile și datorințele sale, valoarea sa. Să-l iubim pe țăran, dacă vrem ca și el să ne iubească, mai ales noi românii suntem datori, pentru că noi toți am crescut cu prescura țăranului și ne susținem din sudoarea lui (...). Țăranul ne-a păstrat limba, legea, portul, doina, renumele de viteaz, datinele și tot ce poartă caracter românesc"⁴⁶.

Pe lângă manualele de apicultură, zootehnie, plugărit, ce se găseau în rafturile bibliotecilor populare spre a putea fi consultate de truditorii satelor în vederea lărgirii orizontului profesional, și obținerii unor producții superioare, conducerea despărțămintelor a susținut numeroase prelegeri și conferințe cu o tematică economică: "Trifoiul și lucerna", "Prăsierea vitelor", "Valorizarea laptelui, pregătirea smântânei și a untului", "Despre unelte agricole, semințe și lucrarea pământului"⁴⁷, "Cultura viilor", "Stârpirea mătăsei din trifoi și lucernă", "Despre asigurări și folosul lor"⁴⁸. De o largă audiență s-au bucurat și prelegerile și conferințele ce tratau probleme de istorie națională, port popular, cultură și civilizație românească. Conferențiarilor, majoritatea profesori și învățători, încercau să ridice nivelul de cultură al satelor, să-i sensibilizeze pe țărani în crearea de bănci și tovărășii de valorificare a vitelor, păsărilor de curte, produselor agricole. Dacă în anul 1907 despărțămintele bănățene au susținut 20 de prelegeri, după 1910 numărul lor a crescut considerabil, ajungându-se ca în anul 1914, 10 despărțăminte bănățene care funcționau să susțină 67 prelegeri și 33 conferințe.

O preocupare permanentă a Asociațiunii a fost sprijinirea școlilor confesionale românești și organizarea cursurilor de alfabetizare pentru a reduce numărul neștiutorilor de carte. Această activitate se va intensifica după adoptarea legilor școlare ale lui Appony, legi ce potențau politica de maghiarizare prin desființarea școlilor confesionale românești, slovace și sârbești și înlocuirea lor cu școli de stat, cu învățământ exclusiv în limba maghiară⁴⁹.

Pentru a impulsiona această acțiune, Comitetul Central a acordat 5 premii de câte 50 de coroane învățătorilor și preoților care aveau activitate deosebită în acțiunea de alfabetizare, făcând apel la conducerile despărțămintelor să le urmeze exemplul. Primul despărțământ bănățean care va răspunde acestui apel a fost cel din Bocșa, care în ședința din 12 decembrie 1908 a instituit două premii de câte 25 coroane pentru cei mai zeloși învățători sau preoți⁵⁰.

Despărțămintele bănățene au sprijinit prin bani, răscumpărarea felicitărilor de Anul Nou, trimiterea de obiecte și documente, atât Muzeul etnografic și istoric de la Sibiu, cât și alte acțiuni ale Asociațiunii. O contribuție remarcabilă la realizarea acestui obiectiv l-au avut Alexandru și Zeno Mocioni, care au donat impresiunea sumă de 24 000 coroane⁵¹. S-au remarcat contribuțiile băncilor "Făgețeană" din Făget și "Orăviceana" din Oravița cu câte 2 000 de coroane fiecare, precum și celor a unor membri marcanți ai despărțămintelor bănățene: Emanuil Ungurianu, Aurel și Lucia Cosma din Timișoara, Ilie Trăilă din Oravița, Nestor Oprean din Sănnicolau Mare etc.⁵²

O contribuție importantă la realizarea Muzeului Asociațiunii au avut-o despărțămintele Bocșa, Caransebeș și Timișoara, prin trimiterea unor exponente etnografice, obiecte și fotografii aparținând unor personalități politice sau culturale.

Pentru sprijinirea materială a acestor inițiative biroul central al Asociațiunii a făcut în ianuarie 1913 un apel către conducerile băncilor rugându-le să cedeze "o parte din cota lor filantropică pentru Fondul cultural al băncilor, administrat de Asociațiune" și să înscrie băncile din Asociațiune ca membri pe viață sau fondatori, iar pe funcționarii lor ca membri ordinari sau ajutători⁵³.

Sprijinul material constant pe care l-au avut despărțămintele bănățene din partea băncilor⁵⁴ a constituit o caracteristică a activității acestor despărțăminte, făcând ca averea lor, la sfârșitul fiecărui an bugetar să fie mult mai mare decât a altor despărțăminte din Ardeal. Pentru demonstrarea acestor realități este suficient să arătăm că în anul 1914, despărțământul Timișoara avea o avere de 9 444 coroane, Lugojul 1 023 coroane, Oravița 846 coroane, în timp ce despărțămintele renumite din Ardeal aveau o avere mult mai modestă: Cluj 800 coroane, Brașov 500 coroane, Făgăraș 155 coroane etc.

Această activitate complexă și prolifică a despărțămintelor bănățene a fost întreruptă aproape în totalitate de începerea primului război mondial. Situația excepțională provocată de război a zdruncinat și activitatea Asociațiunii. Despărțămintele n-au mai putut să-și facă propaganda culturală și economică în comune și nici măcar să-și țină adunările cercuale. Datorită mobilizării unui număr însemnat de directori și alți funcționari ai despărțămintelor, a fost împiedicată în mare măsură chiar și încasarea cotizațiilor, ceea ce a afectat grav situația financiară a despărțămintelor care se întrețineau în cea mai mare parte din procentul de 20% din cotizația încasată la sfârșitul anului⁵⁵.

Singura activitate notabilă desfășurată de către despărțămintele bănățene în anii primului război mondial a fost răspândirea de publicații și calendare ale Asociațiunii în lumea satelor și ajutorarea cu cărți și ziare a ostașilor bolnavi

sau răniți aflați în spitalele din țară sau pe front⁵⁶. Protopoul din Mehadia, Coriolan Buracu, membru pe viață al despărțământului Caransebeș al Asociațiunii, înrolat ca preot militar, mulțumea în numele soldaților români din spitalul din Abbazia, pentru cele două pachete cu cărți de rugăciuni primite⁵⁷. Aceleași sentimente de recunoștință pentru cărțile primite pe front le-a exprimat și Iosif Drăgoiu, preot militar la Regimentul 31 infanterie, care trimite Asociațiunii și 200 coroane "adunate din creșterii soldaților români din regiment", cu rugămintea de a fi înscrși membrii pe viață ai Asociațiunii, cu mențiunea "Soldații români la Crăciunul 1917"⁵⁸.

Putem concluziona că până la Marea Unire, activitatea despărțământelor bănățene desfășurată în mai multe etape a fost meritorie, acestea achitându-se cu succes de sarcinile reclamate de obiectivele mărețe ale Asociațiunii și nevoile reale ale românilor din Banat. După prima etapă caracterizată prin entuziasmul constituirii de despărțăminte, agenturi, biblioteci populare, susținerii de prelegeri și conferințe, atragerii de noi membri, urmează după adunarea generală de la Timișoara din 1904, o perioadă de relativă stagnare, marcată de scăderea numărului de membri, încetarea activității unor agenturi, reducerea numărului de conferințe și prelegeri, sau chiar de reorganizare a unor despărțăminte. Impulsionarea politicii de maghiarizare prin legile școlare ale lui Apponyi, sau cele electorale a determinat o reacție imediată din partea Asociațiunii pentru păstrarea a tot ce era românesc în Banat și mai ales în satele bănățene. Se ajunge astfel la cea de-a treia etapă în evoluția despărțământelor bănățene, caracterizată prin organizarea de noi despărțăminte, crearea de noi agenturi și biblioteci, pătrunderea masivă în lumea satelor prin susținerea de prelegeri și conferințe nu numai cu ocazia adunărilor cercuale, ci și în majoritatea duminicilor și sărbătorilor religioase. Punctul culminant al acestei etape l-au reprezentat anii 1913-1914, evidențiați prin reorganizarea despărțământelor neactive, înființarea de despărțăminte și agenturi noi, intensificarea propagandei culturale prin prelegeri, conferințe, șezători, cursuri de analfabeți, organizarea economică prin cooperative și asociații agricole.

Ca o recunoaștere a importanței activității despărțământelor bănățene, conducerea de la Sibiu a organizat în Banat, în perioada 1900-1905, trei adunări generale la Băile Herculane – 1900⁵⁹, Oravița – 1902⁶⁰ și Timișoara – 1904⁶¹.

Istoria despărțământelor bănățene, ca de altfel și istoria întregii asociații n-a fost un marș triumfal, n-a cunoscut numai realizări remarcabile și progrese neîntrerupte, ci și perioade contradictorii, de nesiguranță și derută, de incertitudine și dezorientare. Conducătorii despărțământelor au avut puterea și discernământul de a depăși interesele mărunte și a găsi modalitățile adecvate continuării generosului program. Prin miile de membri pe viață, fondatori, ordinari și ajutători, prin întinsa rețea organizatorică, prin complexa activitate desfășurată în slujba idealului național, Asociațiunea n-a fost doar o societate culturală, ea a fost o mișcare culturală românească.

Membrii despărțimintelor Bănățene până la marea unire

Nr. crt.	Despărțământul	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1914	1915	1916	1917	1918
1.	Becicherul Mare	–	9	9	7	5	3	9	7	–	6	8	9	9	104	183	11	6	5	5
2.	Bocșa	56	61	61	33	27	34	36	27	62	43	28	34	60	187	167	21	14	15	15
3.	Buziaș	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4	4	4	65	17	3	3	3	3
4.	Biserica-Albă	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	48	21	17	14	14
5.	Caransebeș	9	67	67	33	32	32	31	31	42	56	27	26	26	263	251	35	39	39	39
6.	Ciacova	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10	10	10	129	109	12	10	8	8
7.	Lipova	–	–	–	35	23	22	20	19	–	38	14	11	14	–	84	23	19	19	19
8.	Lugoj	46	41	41	38	39	36	38	38	–	37	45	62	71	313	189	37	38	39	40
9.	Oravița	86	79	79	67	59	60	62	62	77	70	55	56	73	497	312	26	17	16	16
10.	Panciova	–	45	45	35	30	27	29	33	52	43	28	31	31	137	161	29	27	26	26
11.	Sănnicolau Mare	18	17	–	13	9	8	9	18	82	12	16	17	17	47	88	9	9	8	8
12.	Timișoara	60	72	72	60	63	61	88	89	74	61	53	55	55	125	141	30	29	28	28
13.	Vîrșeț	–	42	42	39	30	36	29	25	23	43	34	37	367	179	303	29	30	30	30

NOTE

1. Ion Agârbiceanu, *Asociațiunea transilvănească pentru literatura și cultura poporului român "ASTRA" Ce a fost? Ce este? ce vrea?*, Sibiu, 1936, p. 4.
2. *Adunarea generală de la Timișoara*, în "Transilvania", an XXXV, nr. 4-5, sept.-oct. 1904, p. 156.
3. Teodor Pavel, *Activitatea "Asociației Naționale Bănățene" în sprijinul învățământului românesc din Banat și Crișana (1862-1918)*, în "Banatica", Reșița, nr. 1, 1971, p. 387.
4. Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei*, București, Edit. Eminescu, 1988, p. 188.
5. Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, București, Edit. Eminescu, 1986, p. 379.
6. Andrei Bârsanu, *La jubileul de cincizeci de ani al Asociațiunii*, în "Transilvania", an XLII, nr. 4, iulie-august 1911, p. 325.
7. *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 299; *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii în Transilvania pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu 1862, p. 79-80 (în continuare se va cita: Actele ...); V. Curticăpeanu, *Întemeierea societății "ASTRA" și rolul ei în cultura poporului român (1861)*, în "Studii. Revistă de istorie", XIV, nr. 6, 1961, p. 1439-1463; Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvănească pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1986; Eugen Hulea, *Astra-istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, Edit. Astrei, 1944; Ioan Lupaș, *Înființarea ASOCIAȚIUNII și conducătorii ei*, în "Transilvania", an XLII nr. 4, jubiliar, iulie-august 1911, p. 326-348; *ASTRA 1861-1950. Asociațiunea transilvănească pentru literatura română și cultura poporului român*, coordonator Victor V. Grecu, Sibiu 1987 (în continuare se va cita: ASTRA 1861-1950...).
8. *Actele...*, p. 53-55; vezi, pe larg, Elena Borugă, *Legăturile Asociațiunii "ASTRA" cu Banatul în perioada 1861-1895*, în "Acta Musei Napocensis", Cluj-Napoca, XX, 1983, p. 575-576; Gheorghe Luchescu, *Reverberații ale Astrei în Banat*, în "Astra 1861-1950", p. 183-184; Dumitru Tomoni, *ASTRA în Banat*, în "Altarul Banatului", Timișoara, serie nouă, an VI, aprilie-iunie 1995, p. 91.
9. Elena Borugă, *Op. cit.*, p. 582.
10. Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. 1, București, Edit. Academiei, 1983, p. 216.
11. Filaret Barbu, *Portativ Bănățean*, Lugoj, 1942, p. 5.
12. Teodor Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația puterilor centrale (1894-1914)*, vol. II, Timișoara, Edit. Facla, 1982, p. 70; vezi și Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, Edit. Științifică și enciclopedică, 1984, p. 409; Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zorner, *România și Tripla Alianță 1878-1914*, București, Edit. Științifică și enciclopedică, 1979, p. 187.
13. Ioan Lupaș, *Înființarea "Asociațiunii" și conducătorii ei*, în "Transilvania", an XLII, nr. 4, jubiliar, iulie-august 1911, p. 347.
14. *Ibidem*; vezi și Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.S.A.N.); Fond "Astra", Doc. 101/1875, f. 3-5.
15. Petre Dan, *Asociații, Cluburi, Ligi, Societăți. Dicționar cronologic*. București, Edit. Științifică și enciclopedică, 1983; vezi și Direcția județeană Timiș a Arhivelor naționale (în continuare D.J.T.A.N.); Fond Prefectura Severin, dosar 2/1902, Anexa 4.
16. Virgil Vintilescu, *Secvențe literare. Repere literare bănățene (1880-1918)*, Timișoara, Edit. Facla, 1987, p. 31.
17. Valeriu Braniște, *Oameni, fapte, întâmplări*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1980, p. 224.
18. Mihai Pop, *O asociațiune bănățeană*, în "Dreptatea", "Timișoara", an II, nr. 159 din 18/30 iulie 1895, p. 1.
19. *Ibidem*.
20. Iuliu Vuia, *Bănățenii și Asociațiunea*, în "Dreptatea", an II, nr. 161 din 21 iulie (2 august) 1985, p. 1.
21. *Ibidem*.
22. Dumitru Tomoni, *Prima adunare a "Astrei" în Banat*, în "Orizont", Timișoara, an XXXVII, nr. 35 din 29 aug. 1986, p. 4.
23. Elena Borugă, *Prima adunare a "ASTREI" în Banat*, în "Apulum", Alba Iulia, XVI, 1979, p. 397-398.
24. *ASTRA în Lugoj*, "Foia diecezană", Caransebeș, an XI, nr. 34 din 18 august/16 septembrie 1986, p. 2.

25. Valeriu Braniște, *Oameni, fapte, întâmplări*, Edit. "Dacia", Cluj-Napoca, 1980, p. 225.
26. *Adunarea generală din Lugoj, 27-28 august*, în "Transilvania", an XXVII, nr. 9, octombrie-noiembrie 1896, p. 213.
27. *Ibidem*.
28. D. Suci, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Edit. "Facla", Timișoara 1980, p. 134.
29. Biserica greco-ortodoxă de la Lugoj și avocatul Emanuil Ungurianu din Timișoara.
30. Maieștrii cococari din Lugoj, "Făgețeană" – institut de credit din Făget, Titus Hațeg (Lugoj), Alexiu Manguica și Ioan Nedelcu (Oravița), Dimitrie Coscan (Ildia) vezi D.J.S.A.N. Fond "Astra", Doc. 410/1896, f. 6-16.
31. *Adunarea Asociațiunii și foile ungurești*, în "Gazeta Transilvaniei", an LIX, nr. 182 din 20 august/1 septembrie 1896, p. 1.
32. *Ibidem*.
33. D.J.S.A.N., Fond "ASTRA", documentul 600/1897, f. 1.
34. D.J.S.A.N., Fond "ASTRA", doc. 329/1898, f. 1; vezi și *Partea oficială în "Transilvania"*, an XXIX, nr. 9-10, noiembrie-decembrie 1898, p. 72.
35. Direcția Județeană Caransebeș a Arhivelor Naționale (în continuare: D.J.C.A.N.), Fond "Astra", Despărțământul Bocșa, dosar 9/1898, f. 1-2; vezi și D.J.S.A.N., Fond "Astra", doc. 522/1898, f. 1-11.
36. D.J.C.A.N., Fond "Astra", Despărțământul Caransebeș, dosar 1/1899, f. 1-4.
37. D.J.S.A.N., Fond "Astra", doc. 629/1898, f. 8-9.
38. *Ibidem*, doc. 640/1898, f. 5-7.
39. *Ibidem*, doc. 704/1900, f. 1-4.
40. *Ibidem*, doc. 208/1901, f. 1-4.
41. *Ibidem*, doc. 724/1899, f. 1-3.
42. *Partea oficială*, în "Transilvania", an XXIX, nr. 10, decembrie 1899, p. 154.
43. C. Stoicănescu, *Contribuțiile lui Ungurianu la diferite realizări culturale*, în "Analele Banatului", Timișoara, an IV, aprilie-decembrie 1931, p. 60; Vezi și Vasile Râmneanțu, *Emanuil Ungurianu 1845-1929*, Timișoara, Edit. Miron, 1996, p. 13; Emanuil Ungurianu a donat 64 de tomuri (lucrări de istorie, igienă, agricultură și literatură).
44. *Raport general... despre situația Asociațiunii în anul 1915*, în "Transilvania", an XLVII, nr. 7-12, decembrie 1916, p. 98.
45. Direcția Județeană Caraș Severin a Arhivelor Naționale, Fond "ASTRA", dosar 35/1900, f. 1.
46. *Adunarea generală*, în "Transilvania", an XXXVI, nr. 5, mai 1905, p. 157.
47. Virgil Vintilescu, *Op. cit.*, p. 47.
48. *Raport general... despre situația Asociațiunii în anul 1914*, în "Transilvania", an XLVI, decembrie 1915, nr. 7-9, p. 101.
49. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica română din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 152.
50. D.J.C.A.N.; Fond "Astra", Despărțământul Bocșa Montană, dosar 14/1908, f. 9.
51. D.J.S.A.N., Fond "Astra", doc. 961/1903, f. 1.
52. *Apel în "Analele Asociațiunii"...*, nr. 1, 1906, p. 1-4.
53. *Băncile și Asociațiunea*, în "Foaia diecezană", an XXVIII, nr. 4 din 27 ianuarie/9 februarie 1913, p. 4.
54. "Timișana" (Timișoara), "Făgețeană" (Făget), "Orăviceana" (Oravița), "Lucefărul" (Vîrșeț), "Lipovana" (Lipova) etc.
55. *Raport general... despre situația Asociațiunii în anul 1914*, în "Transilvania", an XLVI, decembrie 1915, nr. 7-9, p. 101-102.
56. Dorin Goția, *Din activitatea "ASTREI" de sprijinire culturală a soldaților români în primul război mondial*, în "Marisia", Târgu Mureș, XIII-XIV, 1984, p. 305-327.
57. D.J.S.A.N., Fond "Astra", doc. 206/1918, f. 2.
58. *Ibidem*, documentul 328/1918, f. 2.
59. "ASTRA" la Băile Herculane, în "Foaia diecezană", an XV, nr. 29, din 3/16 iulie 1900, p. 1.
60. "ASTRA" la Oravița, în "Drapelul", Lugoj, an II, nr. 101 din 3/16 septembrie 1902, p. 1.
61. Dumitru Tomoni, "ASTRA" în Banat, în "Altarul Banatului", serie nouă, an VI, aprilie-iunie 1995, p. 100.